

העקדה / אביחי כהן

פתיחה

המוני בית ישראל נאספים בבתי הכנסיות בראש השנה להתפלל לפני ה' ולהזכיר את זכות עקידת יצחק בפני שוכן מרום. קול השופר מפלח ומרטיט לבבות, שובר מחיצות ופותח פתח של תשובה באדם. "עלה אלוקים בתרועה ה' בקול שופר"¹, "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני"². וקול השופר עולה ומריע לפני ה' ומזכיר אותו מעשה קדמון בו רצה האב להעלות את בנו תמים לפני ה', בצו ה' ולמענו. מכל ניסיונות אברהם אנו מזכירים דווקא ניסיון אחרון זה ע"י פיוטים ופסוקים המרמזים אליו וכמובן השיא - תקיעת השופר - המכוונת לאותו מעשה. כ"כ הרבה מאמרים נכתבו על ניסיון זה שיהיה קשה לחדש ולהוסיף מה מצאו חז"ל להעמיד את העקידה כמוקד בראש השנה ולהזכיר אותה דווקא ביום זה. מעבר לתקנות הלב ולסערת הרגשות המעורר מאורע קדום זה בלב ההמון ויותר מן ההסתכלות הפשוטה על מעשה נאצל זה של אב העוקד את בנו ניתן ואולי אף צריך להתבונן בניסיון זה מנקודת מבט קצת שונה ולהוסיף רובד נוסף על הידוע.

העקידה כניסיון רגשי

ישנם המון דרכים להתבונן במעשה העקידה ואינני בא לשלול אף אחד מהן כי בכל אחת ישנה הפן שלה המייחד אותה ואת האמת שבה ואני מתכוון להוסיף צד נוסף במעשה העקידה הנראה סמוי מן העין ומוסתר בכתובים. באם נראה את ניסיון העקידה כפשוטו ובמלא עצמתו הרגשית האישית ונעמיד את אברהם כאב העוקד את בנו ניתן להסביר את ניסיון העקדה כמין מבחן לסף הרגשות של אברהם ועד כמה מוכן הוא ללכת אחרי אלוקיו בנסותו אותו. ובאמת בנקל יהיה ניתן להסביר כי שונה ניסיון זה משאר ניסיונותיו מכיוון שבו נתן אברהם את היקר לו מכל - את יצחק - ומיוחד הניסיון בזה שקשה יותר לאב להקריב את בנו מאשר עצמו ואחרי כן לחיות בתחושה קשה כי הוא הרג במו ידיו את ילדו ולהמשיך לחיות בשלוות נפש עם אשתו, שרה, כאילו לא ארע דבר. וכן גם מיוחד ניסיון זה בכך שכאן אברהם נוטל גורל אחרים בידיו שלו ולא את גורל עצמו.³

מדוע א"א להסביר את העקידה רק כניסיון רגשי

על ניסיון זה להסביר את עקידת יצחק רק מבחינה זו קרי - רגשית אישית - ניתן להקשות כמה שאלות שאינם נראות בכתוב אך בהסתכלות שטחית בולטת הן.

האחת - כאשר שרה מצווה את אברהם לשלח את הגר וישמעאל מתקשה אברהם לשמוע בקולה וצריך הוא ציווי מיוחד מן ה' כדי לשלח את בנו ואמתו וכן גם במעשה

¹ תהילים מז, ו

² תהילים צח, ו

³ ולהבדיל משרה שנלקחה ע"י אבימלך, ואחר פוגע בה ולא אברהם או המצלת לוט ששם אברהם מבצע פעולה מוסרית ומציל מגורל רע וכאן פוגע הוא בגורלו של אדם.

סדום כאשר ה' מתכוון להפוך את העיר מתווכח עמו אברהם כמו סוחר עד עשרה צדיקים מתוך עיר שלמה - שזהו מן הסתם אחוז אפסי בשביל להציל עיר - וכואב אברהם הן את גירוש הגר וישמעאל והן את הפיכת סדום והכתוב שמראה כמה אכפתי אברהם לסבלם של אחרים וכמה קשה עליו דבר זה ממעשה יצחק שאינו מזכיר מאום מתחושת אברהם לגבי היקר לו מכל ולא רק שאינו מביע רגשות אברהם אלא אף ממהר לעשות את הדבר מוקדם בבוקר - "וישכס אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו"⁴ - ואם כ"כ קשה היה הדבר מבחינה רגשית על אברהם ובאם בזה היה ניסיונו היה על הכתוב להראות לנו הדבר כמה ניסיון זה קשה עליו מבחינה אישית רגשית.

השנייה - באם נאמר כי מבחן אברהם היה לעקוד את בנו ובזה היה אמור להבחן קשה לומר כי זה היה מיוחד כ"כ באברהם שהיה מוכן לעקוד את בנו לצורך ה' שכן מעשה זה לא היה נדיר באותה התקופה ואולי אף שכיח שהרי בעבודה המולך העלו אבות את בניהם קרבן לאלילהם ואין זה היה חידוש גדול מדי שאב יעלה את בנו לקרבן והועלם יתרגש מכך. וכן גם מצאנו ביפתח שנדרר כי היוצא מפתח ביתו ראשון יהיה קרבן לה' ויצאה ביתו ואין הכתוב מיחד אותו כ"כ לחיוב אלא לשלילה והתורה לא ראתה בסערת רגשותיו מוטיב בעבודת ה' ודרך מקובלת לרצון ה' וכן גם נענש יפתח על כך שכתוב - "יפתח מת בנשילת אברים בכל מקום שהיה הולך בו היה אבר נושל הימנו והיו קוברין אותו שם"⁵.

וכן מצינו גם במלך מואב כי העלה את בנו עולה לה' ואף מבלי שצווה הכתוב - "וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה ויקח אותו שבע מאות איש שלף חרב להבקיע אל מלך אדום ולא יכלו. ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עלה על החמה ויהי קצף גדול על ישראל ויסעו מעליו וישבו לארץ"⁶. אמנם בפסוק נחלקו המפרשים האם הקריב מלך מואב את בנו שלו או את בנו של מלך אדום והאברבנאל ורד"ק מביאים הסברים אלו ומוסיף אף אברבנאל כי אמרו בפסיקתא ובסנהדרין (לט:) שמלך מואב לקח את בנו והעלהו עולה על החומה לפי ששאל אומה זו מפני מה זוכים לנסים הללו? אמרו לו אברהם אביהם העלה יצחק בנו לעולה על המזבח, אמר אף אני אעשה כן והעלה בנו לעולה ונראה כי אף בפעולתו אין הכתוב רואה דבר חיובי וכתוב - "אשר לא ציוויתי ולא דברתי ולא עלה על לבי אשר לא ציוויתי זה בנו של מישע מלך מואב שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה ולא דברתי זה יפתח ולא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם"⁷. מכאן נראה כי מעשה עקידת אדם לא היה מעשה נדיר כ"כ ואף עקידת אדם ע"י אביו. ויהיה קשה לומר כי רק בזה מתייחד אברהם בניסיונו ורק בזה רואה אותו הכתוב לחיוב. כי אין אברהם שונה מבחינה רגשית משאר בני האדם המעלים את בניהם קרבן לעולה.

⁴ בראשית כח, ג

⁵ מדרש רבה, חיי-שרה סימן ג

⁶ מל"ב, ג, כו-כו

⁷ ירמיה ז, לא ; תענית ד

העקידה בהסתכלות מורחבת

כדי לבחון את מעשה אברהם אנו צריכים לראות את ניסיונו בצורה קצת יותר רחבה וכוללת ואיננו יכולים להתעלם מצדדים נוספים באישיותו של אברהם כמודל ומיצג דבר מסוים בעולם זה.

ולכן נתבונן בעניין זה בארבעה אופנים:

1. אברהם מבחינה היסטורית
2. אברהם הייצוגי
3. אברהם העוקד
4. יצחק הנעקד

אברהם מול העולם

מבחינה היסטורית עלינו לזכור את התקופה בה אברהם חי וממילא על השלכת פעולותיו ועל הסתכלות האנשים אותו כמציג תפיסת עולם המנוגדת משלהם. האגדה⁸ מספרת על אברהם המגייר אנשים ושרה המגיירת נשים לעבודת ה' ועוד לפני⁹ על אברהם המחפש אחר אלוה מלבד מאלילין בביתו וכשמצאו דאג לשבור ולנתן את אלילי אביו בשם ה'. וכן על משפחת אברהם המייצגת את הופעת האלוקים בעולם הזה ונושאת את בשורתו כלפי העולם, וכמובן על יצחק שאינו מנסה כלל לברוח ממר גורלו הנתון בידי אביו ולא מהרה ומערער בנפשו להמלט מרצון אביו.

נקודות הסתכלות אלו מכוונות אותנו לראות פן נוסף במעשה העקידה שאינו מוזכר בכתוביהן אך חובה עלינו לראות כחלק ממכלול וכמרכיב חשוב בניסיון אברהם.

ניתן בנקל לתאר את תחושת אברהם לשמוע צו ה' הקורא אותו לעבור על עקרון וחוק לו הטיף וקרא כל ימיו ומול פני העולם לקיים ההפך. אברהם הנושא את מסר ה' לעולם

- לכל הפחות ב-7 מצוות בני נח - מפר את הקריאה האלוקית¹⁰. אברהם העיברי ניצב בעבר הנהר לבדו חוזר שוב לקדמותו, אחרי שהעביר לצידו אנשים ונשים אל תוך חביון ומסתור האל ניצב הוא שוב לבדו מול האתגר האלוקי הלא נודע והבלתי מפוענח. אך

הפעם גם "כליותיו"¹¹ לא יכולות לעזור לו להכריע בין 2 אמיתות אלוקיות, בין 2 צווי ה' שאינם ניתנים לגישור ועליו הוטל מול פני כל העולם להכריע בין שניהם. כמובן שעם התלבטות זו ניצבים התלבטויות והתחבטויות אנוש - מה לספר לשרה ואם בכלל. כיצד יוכל לאחר מעשה להישיר מבט אל אשתו ולומר לה כי בנה אשר ילדה לתשעים שנה נרצח ע"י אביו ואיך יוכל לנחמה?

אך המוקד הוא בעולם הצופה באברהם שקרא להם נגד זביחת אדם לאלוקיו הולך ומבצע צו זה בשליחות אלוקיו הוא.

⁸ בראשית רבה, סדר לך-לך פרשה לט, יד

⁹ בראשית רבה, סדר לך-לך, פרשה לט, א

¹⁰ בראשית רבה, סדר וירא, פרשה כו, ח

¹¹ בראשית רבה, סדר וירא, פרשה כו, ח

אברהם כלפי עצמו

המדרש מביא¹² - "אמר רב אחאי: התחיל אברהם תמה, אין הדברים הללו אלא לשון של תמה - אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע חזרת ואמרת שלשום קח נא את בנך ועכשיו את אומר לי אל תשלח ידך אל הנער אתמהא? אמר לו הקב"ה אברהם לא אמרתי שחטו את "והעלהו" לשם חיבה אמרתי לך אסקתה וקימת דברי ואתה אחתנה" והשאלה הזועקת מן הכתוב כלום אברהם "הגדיל ראש" שלא לצורך? האם אברהם לא ידע חילוק זה שאמר ה' שמא נאמר כי אברהם לא יכול להתפלפל ולחלק בין העלהו לשחטו? ואם יכל לעשות כלום לא ניסה לחסוך לעצמו התלבטויות וכאב ראש מיותר ורק להעלותו על המזבח ולחכות למוצא פי ה' ? הרי ברור כי אברהם הבין את רצון הקב"ה כי מצווה אותו להעלות את יצחק לעולה ממש ללא התחכמויות מיותרות וכן כתב גם במדרש¹³ "ויאמר את תשלח ידך אל הנער וסכין היכן היא? נשרו שלש דמעות ממלאכי השרת ושחת הסכין, אמר לו אחנקנו? אמר לו אל תשלח ידך אל הנער, אמר לו אוציא ממנו טפת דם? אמר לו אל תעש לו מאומה "ז"א אברהם הבין כי עליו להתנסות בשחיטת בנו ורצה להעלותו אם לא ע"י שחיטה ע"י חנק והמדרש עוד ממשיך כי לכל הפחות רצה לפצעו וכו' ואם כן רצון ה' היה רק להעלותו מדוע חיכה עד לדקה 90 ורק אחרי שאברהם היה מעבר ל'והעלהו' ויתר קרוב ל'שחטו' עצר אותו ממעשיו ורק אז הודיע לו כי "עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה"¹⁴ ולא לפני?

גודל אמונת אברהם

כדי לענות על כל תמיהות אלו עלינו להשוות ולהוסיף לעקידה פן נוסף והסתכלות חדשה בה נבחן אברהם במעלה זה. אברהם ויצחק שניהם מודעים לרצון האל ומשעבדים את רצונם כלפי הצו השמימי הנותן משמעות חדשה לחייהם ויצחק מודע ומבין את גודל המעמד ורצון ה' ממנו וממלא מצווה גם הוא למסור נפשו על קידוש ה' ואינו נרתע מניסיון זה המועמד ונבחן הוא בו. יצחק מודע לגודל אמונת אביו ויודע כי שיא אמונתו של אביו נבחן בו שכן הפס' "והאמין בה" ויחשבה לו לצדקה"¹⁵ נאמר על עצם ההבטחה כי ביצחק יקרא לך זרע¹⁶.

והנה בדיוק בנושא זה נבחנת שוב אמונת אברהם מול בוראו אך הפעם ע"י הוספת פן חדש שלא היה קיים עד כה. אברהם היה מודע לשני צווי ה' הנראים סותרים האחד את השני אך בדיוק בכך נבחנה אמונת אברהם. מצד אחד האמין אברהם כי ביצחק יהא זרעו ומצד שני האמין כי עליו להקריבו לעולה וגודל מעלתו היה בכך שהאמין ולא פקפק כי שניהם יהיו ויתקיימו ברצון ה'. אברהם לא פקפק ושאל שאלות מיותרות ומיד בבוקר חבש את חמורו ויצא לדרך. לא סתם בחר המדרש לומר כי אברהם אמר לשרה כי לוקח הוא את יצחק ללמדו תורה¹⁷ ולא לטיול הכרות בין אב ובנו או פיקניק

¹² בראשית רבה, סדר וירא, פרשה נו, ח

¹³ בראשית רבה, סדר וירא, פרשה נו, ז

¹⁴ בראשית, כב, יב

¹⁵ בראשית, טו, ו

¹⁶ מבלי להיכנס למח' המפרשים מי החשיב צדקה למי הרי ברור כי עצם האמונה הייתה של אברהם ונבחנה היא בהבטחת ה' כי ביצחק יהא זרעו ולא באחר.

¹⁷ ילקוט שמעוני, וירא כב

שכן אין לימוד אמונה גדול יותר מניסיון זה הבא להראות כי ברצון האל יכולים להתקיים הן התזה והן האנטיתזה ללא שום סינתזה ואיחוד כי הנראה לעין האדם ולמחשבתו שונה הוא מרצון ה'. אברהם האמין כי יוכל להקריב את בנו ועם זאת שביצחק יקרא זרעו. אברהם הלך על החבל הדק שבין אמונה וידיעה על קצה הגבול שבין "אחת דיבר אלוקים שתיים זו שמעתי"¹⁸. אברהם היה מודע למה שהוא מיצג כאב המון גויים וכאברהם העברי וכן יצחק ידע את מעמדו בניסיון ולא נסוג אחור. הן אברהם והן יצחק ידעו שאין רצון ה' בהקרבת אדם והיו מודעים לכל ההשלכות הנראות ממעשיהם אל מול פני העולם הצופה ומתבונן בהם ונוסף לרגשותיהם והכרת העולם בהם ידעו את יחודו של ניסיון זה בסתירת האמיתיות הנתונה בו.

שאלת יצחק ותשובת אברהם

"הלכו שניהם לעסוק במלאכה ויענה יצחק לאביו ככה אבי הנה האש ועצי מערכה ואיה אדוני שה אשר כהלכה האת ביום זה דתך שוכח? עוקד והנעקד והמזבח"¹⁹. אף יצחק תמה על אביו הכופר לפתע בתורתו ומקריב אדם כנגד הציווי האלוקי הקדום המחייב את כל בני נח. יצחק אל מול פני המאכלת אינו חש לחייו ומבקש רחמים, בשעה גורלית זו בה נתונים כל מאוייו וחושיו אל מול פני הסכנה שיכלו לשאול דווקא את השאלה הבלתי צפויה האם אביו שכח את דתו ומה יהיה עליה? זהו אביו שהכירו שנושא את בשורת ה' לעולם נגד הקרבת אדם ורציחה בכלל. ואל מול פני שאלת יצחק ומבטו התמה עונה לו אברהם תשובה מוזרה - "דע כל אשר יחפוץ אלוקים יעשה"²⁰. מה זאת אומרת ואיזה מן תשובה זו? אלא שאברהם עונה ליצחק כי במקום שאנו עומדים פה לא מתעוררות שאלות כאלו. בשלב זה כל אשר יחפוץ אלוקים יעשה ויכל להראות לנו דברים סותרים ומנוגדים אך מחשבותיי אינם מחשבותיכם ובדעת ה' וברצונו אין סתירה.

חידוש אברהם בעולם

אברהם ידע והבין כי אין סתירה ברצון ה' ולכן חייב היה ה' לבחון אותו דווקא ברגע המכריע בו רצה לשחוט את בנו ועדיין להאמין כי יקרא בו זרעו. חידוש זה הוריד אברהם לעולם ובו העלה את דרגת האמונה שלב מהכרה בצו ה' להכרה גם בשיפוט ה' הנראה תמוה לפעמים. שאלות כגון צדיק ורע לו רשע וטוב לו אינם מתעוררים בכלל באמונה זו כי המאמין משליך את כל יהבו בה' היודע לשפוט משפט אלוקי ומוחלט אמת שאינה דומה להסתכלות אדם בה גם לצדיק יכול להיות רע ואין זה סותר את עצם צדיקותו.

מכאן מובן מדוע בר"ה אנו מזכירים דווקא ניסיון זה. ביום זה בו עוברים לפני ה' כל שוכני עולם ובאי מרום מצפים אנו כי נעלה במדרגה ונהיה כאברהם המודעים למכירים במדרגת ה' ובשיפוטו המוחלט ודווקא ניסיון זה אנו מזכירים לפני שוכני מרום שמתוך

¹⁸ עיין רש"י זכור ושמור בדיבור אחד וזה קצת שונה משם כי הדיוגמאות שהביאו בהכרח גם ע"י קיומם סותרות הן אחת את השניה מה שאינו כאן שכן נתקיים הן ביצחק יקרא לך זרע והן העלהו לעולה.

¹⁹ מתוך פיוט - עוקד והנעקד והמזבח הנקרא בראש השנה.

²⁰ כנ"ל

אמונת אברהם בנכונותו של שיפוט אלוקי אנו כזרעו אחריו הבאים מכוחו מקבלים עלינו אמיתות דבר זה ומקווים כי יהה זה לזכות לנו.

לסיכום

ניתן לומר כי מעבר להתנסות הרגשית שעבר אברהם התמודד הוא עם 2 סתירות אלוקיות האחת כלפי פנים והשנית כלפי חוץ.

הראשונה בה התנסה אברהם הוא הציווי לא תרצח ועבודת המולך אותה אסר באמונתו והלך לקיים צו ה' בדיוק ההפך והשנית בה עמדה הבטחת ה' כי ביצחק יקרא לך זרע מול העלאתו לעולה של יצחק וממילא אבוד הזרע בו היה אמור להתקיים המשכו של אברהם.

בראשונה נבחן אברהם אל מול פני העולם הצופה בו כהולך לקיים דבר שאסר. ובשניה נבחן אברהם כלפי עצמו - היאמין כי יתקומו 2 צווי ה' המראים לו דבר והיפוכו?

תוצאות הניסיונות ברורים הם לעין בכל צעד ושעל בכתוב החל מ"וישכם אברהם בבוקר" שלא חשש להתמודד מול הדברים המוחשים הנתפסים בשכל - כלעז העולם כלפיו - וכן מול הדברים הפנימיים שאינם נתפסים בשכל - כיצד יתקיימו 2 צווי ה'.

ונסיים בדברי המדרש האומר²¹ "ר' יוחנן אמר, אמר לפניו רבון העולמים בשעה שאמרת לי קח נא את בנך את יחידך היה לי מה להשיב, אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו קח נא את בנך את יחידך וחס ושלום לא עשיתי כן אלא כבשתי רחמי לעשות רצונך, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו בשעה שיהיו בניו של יצחק באים לידי עבירות ומעשים רעים תהא נזכר להם אותה העקידה ותתמלא עליהם רחמים"

ויהי רצון שברית אבות זו²² תעמוד לנו בכל שנה ושנה בבואנו לידן לפני ריבון העולם ביום זה.

²¹ בראשית רבה, סדר וירא, פרשה נו, י
²² עיין תוס' שבת נה. ד"ה "ושמואל אמר"